

TOMASZ JELONEK
 Uniwersytet Jagielloński
 e-mail: tomasz.jelonek@uj.edu.pl

DOI: <http://dx.doi.org./10.17651/ONOMAST.60.18>

Onomastica LX, 2016

PL ISSN 0078-4648

NAZWY TERENOWE JAKO CZYNNIK UTRWALAJĄCY GWARĘ*

Słowa tematyczne: kultura mieszkańców wsi, słownictwo gwarowe, mikrotoponim

Przemiany społeczno-ekonomiczne, polityczne i etniczno-kulturowe, które miały miejsce na polskiej wsi po roku 1945, w znacznym stopniu przyczyniły się do zmian w tradycyjnej kulturze ludowej. Aspekt szeroko pojętych przeobrażeń szczególnie widoczny jest w spontanicznych wypowiedziach najstarszych mieszkańców wiejskich mikrowspólnot. W tego typu refleksjach — twierdzi H. Pelcowa — „przeszłość współistnieje z terażniejszością, a obie płaszczyzny wiejskiego świata, przekładające się na życie mieszkańców wsi, stanowią integralną całość. Opowieści o przeszłości — pisze dalej Pelcowa — zawsze nawiązują do współczesności, a porównanie wsi dawnej i współczesnej wypada raz na korzyść jednej, innym razem drugiej” (2014, s. 120). Obserwacje tej badaczki potwierdzają chociażby następujące wypowiedzi mieszkańców wiejskiego kręgu językowo-kulturowego¹:

po prostu jąg' ja pšypũmne sobje tag najmniij |² mam teros šedymžešũnt čy lata | p'ínžešũnd la· tymu do tyũ | to po prostu żyća bym sobje ne vyobraziũ | že takje což može być | tak šf'iat poše· do pšodu | v ogũle ze fšyskim | najvíyncyĩ s texníkũm' i s takim sposobem byća tyg luži | no to jez neporũvnyvalne || v žadnyĩ žežiĩne ne možna porũvnaž že jes tak samo | fšysko se zmiĩniũo

(mężczyzna, lat 73)

teros to juž na podvũrku ni· gažiny ne čymo | v ogũle ni ma žodnyĩ gažiny | teroz' ne smierzi gnojym | kura ne byže po kostce pšeće paradovać | nasraũaby i zabružiũa | na podvũrkax teroz' jes čysto barzo | luže dbaiũm o to | majũm uadne puoty s kfiĩkĩeru a ne ze štaxyt

(mężczyzna, lat 80)

* Niniejszy tekst — w nieco zmienionej formie — został wygłoszony w trakcie konferencji „Status gwary w języku i kulturze” (14–15 IX 2015 r.), zorganizowanej przez Zakład Dialektologii Polskiej IJP PAN w Krakowie.

¹ Podane wypowiedzi pochodzą od mieszkańców gminy Wręczyca Wielka w powiecie kłobuckim (woj. śląskie). Jeżeli pojawia się w nich jakaś nazwa własna, to zapisano ją wielką literą (z wyjątkiem propriów rozpoczynających się od głosek: γ, ζ, ź oraz ž).

² Typy pauz w transkrypcji fonetycznej wprowadzono za: Kurek, 1979, s. 15–16.

Kjedyś na f'ši né jexau níg na fčasy | dlačego | dlatogo že mjau krove | gažina byua v domu né odjexau | ktož mušau še tym zajũć || tu sũmšatka taka rolńička i ve vžešũ | bo po sezońe troxe ale jęže na fšasy | tak | i to majũm luže po šežžešũnd lad' i xyba juš čeci ras čy čforty raz na te fčasy jadũm i to za grańice

(kobieta, lat 65)

Na podstawie przytoczonych refleksji można zaobserwować, jak ważna dla mieszkańców wsi jest linia zetknięcia tego, co dawne, tradycyjne, powszechnie znane, z tym, co nowe, obce i najczęściej wywodzące się z kultury miejskiego typu. Zmiany cywilizacyjne nie tylko wpływają na przeobrażenia wiejskiej mentalności oraz sposobu widzenia i interpretacji świata, ale są również widoczne w języku współczesnych mieszkańców wsi. I tak np. podczas nieoficjalnych rozmów członków wiejskich mikrowspólnot coraz częściej można usłyszeć nie tylko elementy słownictwa gwarowego, ale również leksykę związaną z najnowszymi technologiami czy środkami masowego przekazu. To z kolei powoduje, że trzeba zgodzić się z H. Kurek, która zamiast terminu *gwara* proponuje wprowadzić nadrzędne określenie *polszczyzna mówiona wsi* (1995, s. 12). Choć większość współczesnych obszarów wiejskich zdominowała orientacja na miejskość i związana z nią nobilitacja polszczyzny ogólnej, to jednak warto podkreślić, że wciąż typowe dla tych regionów jest tworzenie lokalnych mikrosystemów nazewniczych, uzupełnianych i przekazywanych z pokolenia na pokolenie (por. Ziajka, 2014, s. 122). Dla mieszkańców wsi szczególne znaczenie ma m.in. system mikrotoponimiczny, jego jednostki bowiem zaspokajają potrzeby autochtonów w zakresie orientacji przestrzennej, identyfikują, a ponadto w nieskomplikowany sposób mogą też charakteryzować, lokalizować, upamiętniać oraz informować o specyfice obiektu fizjograficznego zlokalizowanego w obrębie „małej ojczyzny” (Jelonek, 2014a, s. 328).

Główny cel niniejszego artykułu stanowi próba określenia tego, w jaki sposób nazwy terenowe podtrzymują, utrwalają elementy gwarowe w polszczyźnie mówionej mieszkańców wsi. Podstawę materiałową opracowania tworzy zbiór ponad 800 mikrotoponimów, które zgromadzono podczas badań terenowych, prowadzonych w latach 2011–2015 w 26 wsiach gminy Wręczyca Wielka na północy województwa śląskiego w powiecie kłobuckim. Podczas analizowania materiału egzemplifikacyjnego korzystano z informacji, które podawali mieszkańcy wsi. Informatorami byli przedstawiciele średniego i najstarszego pokolenia (powyżej 65. roku życia) mieszkańców wspomnianej wcześniej gminy. Język społeczności badanego regionu należy zaliczyć do dialektu małopolskiego.

Przedmiotem zainteresowania w tym artykule są nazwy terenowe. Za R. Mrózkim (2005, s. 232–232) należy przyjąć, że są to określenia niezamieszkanymi obiektów fizjograficznych (np. pól, łąk, lasów, dołów, wzniesień), które mają ograniczony zasięg użycia i funkcjonują przede wszystkim w obrębie wiejs-

skich wspólnot komunikacyjnych. Specyfika nazewnictwa terenowego została szeroko omówiona w pracach m.in.: M. Kornaszewskiego (1986), R. Mrózka (1990, 2005), H. Kurek (2003), A. Piechnik-Dębiec (red.) (2012), E. Rzetelskiej-Feleszko (1982, 2001).

W. von Humboldt napisał, że „przez nazwy miejscowe, najstarsze i najtrwalsze pomniki dziejowe, opowiada dawno wymarły naród swoje dzieje” (cyt. za: Nosowicz, 2013, s. 121). Tę refleksję niemieckiego filozofa można odnieść również do nazw terenowych, tworzących „swoiste archiwum kulturowe” danego regionu (Mrózek, 2004, s. 66). Określenia pól, łąk, lasów czy dróg najpierw powstają w idiolektach, następnie zyskują na znaczeniu we wspólnotach rodzinnych, a z upływem czasu stają się jednostkami onimicznymi, stosowanymi przez członków lokalnych społeczności (Kurek, 2003, s. 84). Nazwy te przekazują sobie ludzie. Warto również podkreślić, że utrwalają oni w nich wiedzę odnoszącą się do sposobów postrzegania i wzorców interpretowania najbliższej okolicy (Mrózek, 2004, s. 66). Ponieważ mikrotoponimy tworzyli i nadal tworzą mieszkańcy wsi, niejednokrotnie ta grupa nazw geograficznych ma cechy gwarowe, a dodatkowo stanowi świadectwo więzi i identyfikacji autochtonów z najbliższym regionem.

Korzystając z ustaleń H. Kurek (2003, s. 90), zgromadzony materiał onimiczny można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Pierwszą stanowią określenia obiektów fizjograficznych, których podstawy należą do grupy słownictwa gwarowego. Drugą z kolei tworzą mikrotoponimy o podstawach wspólnych dla różnych odmian polszczyzny. W tym miejscu warto jednak podkreślić, że pierwsza grupa nazw stanowi niewielki odsetek całego zasobu onimów — około 10%. Bardzo często mikrotoponimy z tej grupy funkcjonują już tylko jako znaki konwencjonalne, ponieważ ich warstwa semantyczna nie jest czytelna dla wielu użytkowników, nawet tych najstarszych. To z kolei prowadzi do różnych przekształceń nazw, co niejednokrotnie powoduje, że informatorzy tworzą wiele różnych etymologii ludowych jednej nazwy. W takich wypadkach dopiero dyskusja kilku respondentów i wyłaniająca się z niej wspólna wiedza (por. Bartmiński, 2009, s. 14) pozwalają ustalić prawidłową motywację³. Tego typu informacje uwypuklają też dzieje danego obiektu fizjograficznego. Potwierdzają to np. pochodzące od respondentów dane o leśniej drodze, nazywanej *Kolyikūm*: tam iężżiūa kĳedyś kolyĳka vŭskotorovo || teraz űi ma tyx torŭf | ale nazva tako zostaua. Ponadto historie przywoływane na pamięć przez informatorów odzwierciedlają również punkt widzenia użytkownika gwary,

³ W celu zwiększenia jakości i rzetelności wyników badań terenowych w trakcie eksploracji terenu gminy Wręczyca Wielka zastosowano metodę fokusową (zob. Lisek-Michalska, Daniłowicz (red.), 2007).

który towarzyszył mu w momencie aktu nazwania. Świadczy o tym chociażby nazwa drogi *Zapuoće*, w której wyeksponowano funkcję sąsiedniego obiektu topograficznego (por. Kurek, 2003, s. 96): no Zapuoće | bo to druga za puotym (por. ap. gw. *zapłocie* 'wąska droga, wygrodzona płotami w wiosce a. za wioską' SGPKar 3, s. 456).

Ponieważ mikrotoponimy nazywają obiekty związane z różnymi sferami wiejskiej egzystencji, nazwy terenowe, których podstawy należy zaliczyć do słownictwa gwarowego, można zaklasyfikować do grup z różnorodną motywacją. I tak onimy związane z leksyką gwarową mieszczą się m.in. wśród określeń obiektów fizjograficznych motywowanych elementami szeroko pojętego środowiska naturalnego. Na przykład *Bory* (od ap. gw. *bór* 1. 'mały lub młody las'; 2. 'las iglasty'; 3. 'las liściasty'; 4. 'sosna [...]'
SGP PAN 2, s. 427–428) to nazwa lasu w Szarlejce, gdzie — zgodnie z informacjami uzyskanymi od respondenta — znajduje się tak'i młody lasek | sosny tam sům | ževa liścaste tyš. Z kolei *Dymbina* (od ap. gw. *dębina* 'las dębowy lub skupisko dębów w lesie'
SGP PAN 5, s. 494) to nazwa drzewostanu w miejscowości Wręczyca Wielka, por.: tam jez dużo dymbůf | tam xoze na pravżifki | kurki | kurpiotki cyli nymki. Specyficzne właściwości gleby w Truskolasach odzwierciedla natomiast nazwa pola *Glinice* (od ap. gw. *glinica* 'miejsce, gdzie się dobywa glinę'
SGPKar 2, s. 82), na którym — jak podaje informator — to tam dovno kuopałi [...] glinę | a potym cegę z niŃ robili. *Padouy* to określenie łąki w Truskolasach, którą na tle innych wyróżnia duże zróżnicowanie rzeźby terenu (od ap. gw. *padól* 'dolina, nizina, wąwóz [...]'
SGPKar 4, s. 39), por.: tam to vjyš sům takje ruzne gůrki | douy i muvium luže na to Padouy. *Pšykopy* (od ap. gw. *przykopa* 'rów'
SGPKar 4, s. 419) to z kolei nazwa łąki we Wręczycy Wielkiej z głębokimi rowami. Potwierdzają to dane uzyskane od informatorce, por.: to sům uŃki || byuy tam guymbokje rovy | byuy stavy | f tyi xf'li sům zarošnynte | ale rovy byuy barzo guymbokje | takze iak se pšexožiuo do tyx stavůf | to tag z gůrečki pšes te rovy i v gůre. Choć w zgromadzonym materiale badawczym omówione wcześniej nazwy nie stanowią dużego zbioru, to jednak są one cenne z punktu widzenia dialektologa-etnolingwisty. Należy podkreślić, że w czynnym zasobie leksykalnym mieszkańców badanego regionu nie funkcjonują już takie apelaotywy, jak: *bór*, *dębina*, *glinica*, *padól* czy *przykopa*. Nazwy terenowe, motywowane tego typu słownictwem dyferencyjnym, chronią je przed całkowitym zapomnieniem. Choć niejednokrotnie nawet najstarsi mieszkańcy wsi nie potrafią wskazać prawidłowej proveniencji tych nazw, to jednak przekazują oni określenia obiektów fizjograficznych młodszemu pokoleniu, utrwalając w ten sposób elementy gwary.

Kolejną grupę nazw terenowych motywowanych apelatywnym słownictwem gwarowym stanowią mikrotoponimy związane z szeroko pojętą kulturą mate-

rialną i społeczną (np. budownictwo, rolnictwo i hodowla, stosunki prawno-własnościowe; por. Mrózek, 1990, s. 140–141). I tak w Węglowicach funkcjonuje nazwa lasu *Budy* (od ap. gw. *buda* 1. ‘niewielkie pomieszczenie sklecone niestarannie z lichych materiałów, najczęściej z desek, gałęzi lub słomy’; 2. ‘stary, zaniedbany dom mieszkalny’ SGP PAN 3, s. 45–46), która jest związana z historią miejscowości, a przede wszystkim z faktem wypalania w niej węgla. Potwierdzają to informacje jednej z respondentek, por.: *ći | co pílnovali tego uogña tam | to miyskali f takiy budax || laż jez na pozostaõsõcax tyg but.* Z kolei *Fazañec* (od ap. gw. *fazan* ‘ptak — bażant [...], hodowany’ SGP PAN 7, s. 463) to nazwa lasu we Wręcycy Wielkiej, który mieści się na terenie dawnej bażanciarni. *Uazy* (od ap. gw. *lazy* ‘pastwiska’ SGPKar 3, s. 69), *Ścegna* (od ap. *ściegna, ściegno* ‘pastwisko, łąka [...]’ MSGP, s. 287) i *Pastyrñiki* (od ap. gw. *pasternik* 1. ‘pastwisko, pastewnik’; 2. ‘mały kawałek pastwiska przy wsi’ SGPKar 4, s. 50) to określenia pastwisk, na których wypasano dawniej bydło w kilkunastu miejscowościach badanego regionu. Potwierdzają to informacje od respondentów, por.: *Ściegna to tako uõñka i pastfiskuo | teros to juš tam nig ñe paše | dovñi še tam pasuo.* W Hutce jedno z pól nazywa się z kolei *Jaguarñi* (od ap. gw. *jagły* ‘krupy jaglane, kasza jaglana tj. z prosa’ SGPKar 2, s. 218), ponieważ — jak podaje informator — tam na pola xõopy sofi proso i na noz’ jõglože naved luže s Truskoloz muvifi. *Dodatki* (od ap. gw. *dodatek* 1. ‘rzecz dodana, uzupełnienie [...]’; 2. ‘kawałek ziemi, gorszej jakości, dodany po pañszczyñnie’ SGP PAN 5, s. 655) z kolei to takie dodatki žymñi v i-nym mñyñscu do pola dane-guo guospodoža, a *Pšymñiarki* (od ap. gw. *przymiarki* ‘kawałki pola, stanowiące dodatki do pola głównego’ SGPKar 4, s. 422) to tak’ie mñyñše kavouk’i | takie pšymñiarki || dodal’i tam ješče pu xektara čy ileš | to byu ten Pšymñiarek. Jak wynika z przedstawionych wcześniej przykładów, wybór leksyki gwarowej jako bazy nazw związanych z motywacją kulturową jest podyktowany przede wszystkim tym, iż określenia te przywołują obraz dawnej wsi. Uprawa roli, hodowla zwierząt czy dokładne wyznaczenie granic pól to tylko nieliczne elementy wiejskiej egzystencji, które są wciąż ważne dla najstarszych mieszkańców mikrowspólnot. Nazwy terenowe, które można zaliczyć do wspomnianego wcześniej słownictwa gwarowego, najpełniej odzwierciedlają realia dawnej wsi, a ponadto pozwalają uchwycić sposób kreowania świata przez użytkowników gwary (Pelcowa, 1999, s. 258–259). Z kolei to, że wiele wspomnianych wcześniej obiektów nie spełnia już swojej pierwotnej funkcji (np. na pastwach nie wypasa się już bydła), jeszcze bardziej uwypukla przeszłość zaznaczającą się w językowym obrazie świata mieszkańców współczesnej wsi.

W systemie mikrotoponimicznym badanego regionu występuje też baza nazw motywowana lokalizacją wobec innych obiektów, w której istotną rolę odgrywają przyimki, np.: *Na Mesku* (por. ap. *mech*), *Na Mokraduax* (por. ap.

mokradło), *Pomjynzy Ujňkarňi* (por. ap. *łaka*), *Dukt na Čougi* (od ap. *dukt* ‘prosta droga leśna powstała przez wyrabianie drzew; przecinka’ SGP PAN 6, s. 454), *Pšy Drušce* (od ap. gw. *dróżka* ‘wąska droga [...]’ SGP PAN 6, s. 330), *Za Druškum*, *Pomjynzy Gošćincaňi* (od ap. gw. *gošciniec* ‘droga’ SGP Kar 2, s. 109), *Na Iűzefa* (od nazwy *Szyb Józefa*), *Na Česuava* (od *Czesław* ‘nazwa byłej kopalni rudy w Truskolasach’), *Dugd na Dűmbrove* (od. ap. gw. *dukt* ‘prosta droga leśna powstała przez wyrabianie drzew; przecinka’ SGP PAN 6, s. 454; por. n. m. *Dąbrowa*), *Kouo Kšyža*, *La· za Florķiem* (por. n. os. *Florek*), *Na Matyjovym* (por. n. os. *Matyja*). R. Mrózek pisze, że „o komunikowaniu absolutnej lub względnej orientacji przestrzennej [w nazwach terenowych — T. J.] można mówić [...] przede wszystkim w wypadku przyimków *przed*, *za*, *nad*, *pod*” (Mrózek, 1990, s. 124). Autor ten podkreśla jednak, że do wyrażania „takich znaczeń przestrzennych, jak «bliskość», «wewnętrzność», «lokalizacja na płaszczyźnie», służą także inne jednostki prepozycyjne (np. *przy*, *u*, *na*, *między*, *w*, *do*, *ku*)” (Mrózek, 1990, s. 124). Podczas analizy nazw motywowanych lokalizacją w relacji do innych obiektów należy uwzględnić przede wszystkim to, że kształtują się one na podłożu gwarowym. To z kolei implikuje odmienny sposób użycia przyimków w nazwach terenowych niż w polszczyźnie ogólnej (Mrózek, 1990, s. 125; por. Okoniowa, 1987). I tak np. nazwa *Na Mesku* to określenie pola w Klepaczce porośniętego mchem, por.: bo tam byyy pola suxe | duzo mxu tam byuo na nix. Przyimek *na* w połączeniu z rzeczownikiem w miejscowniku określa powierzchnię, na której coś się dzieje (Okoniowa, 1987, s. 38). Nazwa *Dukt na Čougi* to z kolei określenie drogi prowadzącej do miejsca, w którym tuż po drugiej wojnie światowej znajdowały się jeszcze czołgi, por.: Němcy tam pozostaviŕi dva čougi v mokradle || one tam dugo | dugo byyy || dopiro v latex piynžesűntyx je usunylŕi. W tym wypadku przyimek połączony z rzeczownikiem w bierniku nazywa powierzchnię, ku której zmierza akcja (Okoniowa, 1987, s. 37). Mikrotoponim *La· za Florķiem* nazywa natomiast las usytuowany bezpośrednio za gajówką Florka (por. Okoniowa, 1987, s. 51), por.: Floreg byyy gajovym | laz byyy za jęgo gajűfkum. Nie ulega wątpliwości, że mikrotoponimy z przyimkami utrwalają sposób postrzegania rzeczywistości właściwy tylko członkom wiejskich wspólnot językowo-kulturowych. Nazwy tego typu pozwalają również uwypuklić orientację przestrzenną mieszkańców wsi, która ułatwia im poruszanie się w terenie.

Zgromadzony materiał onimiczny pozwala także poczynić uwagi na temat systemu gwarowego badanego regionu. Nazwy terenowe odzwierciedlają bowiem relikty fonetyczne, które często nie są już poświadczane w użyciu apelatywnym. Świadczą o tym m.in. ślady mazurzenia, a dokładnie realizacji spółgłosek | š | jako | s | oraz | č | jako | c |, np.: *Olsyna* (pole w Hutce), *Subieńice* (pole na granicy Truskolas i Kałmuków), *Na Mesku* (pole w Klepaczce), *Pšycka* (droga

w Węglowicach), *Copovízna*, *Copove Pole* (pole w Borowem; por. *Czapa*, gw. *Copa* ‘przezwiśko własciciela’, to od ap. gw. *czapa* ‘czapka (...)’ SGP PAN 4, s. 623). W zebranej bazie określeń odnotowano również elementy labializacji (np.: *Uośin̄ki* (łąka w Truskolasach), *Kuolanōko* (staw w Truskolasach), *Guoścīnec* (droga w Klepaczce) oraz neutralizację opozycji fonologicznej |e| : |y| w pozycji przed spółgłoskami nosowymi, np. *Krynto Druga* (droga w Kulejach), *Druga na Śedym Stavuf* (droga w Grodzisku i Kalei), *Dymbovo Gura* (góra w Nowinach), *Po· Dympcem* (pole w Klepaczce). Wymienione cechy fonetyczne i fonologiczne dowodzą także, że mieszkanię wsi utrwała w nazwach terenowych elementy typowe dla gwary. Jak już wspomniano, cechy te najczęściej nie są poświadczone w wyrazach pospolitych. To z kolei jeszcze bardziej podnosi wartość struktur proprialnych, które coraz częściej w nowoczesnych wsiach stanowią świadectwo i pamiątkę dawnej kultury ludowej.

Oprócz leksyki dyferencyjnej i gwarowych cech fonetycznych mikrotoponimy — jako wytwór mieszkańcówn wsi — umacniają i przekazują pewne treści o charakterze pozasystemowym. Składają się na nie m.in. system zachowań oraz cały światopogląd „prostych ludzi”. W związku z tym, że dla najstarszych członków wiejskiego kręgu językowo-kulturowego duże znaczenie ma posiadanie ziemi, gruntu, w systemie mikrotoponimicznym badanego regionu funkcjonuje wiele nazw z wykładnikiem posesywności, np.: *Jelun̄kove*, *Bartyzelove*, *Zrudeuko*, *Douy Uolkove*, *Zelerovizna*, *Adamuska*, *Copove Pole*, *Krniecove Pole*, *Pola Golcoskie*, *Pola Zydoskie*, *Ksynzove*, *Gromazkie*, *Kuovalskie*. Wymienione przykłady nazw dzierżawczych są typowe dla mieszkańcówn wsi. Mikrotoponimy o charakterze posesywnym wskazują na bezpośredni związek gruntu z jego właścicielem, co uwypukla nie tylko antropocentryczny punkt widzenia, ale również cechy istotne dla członków wiejskich mikrowspólnot — ład, porządek i harmonię. W ten sposób nazwy obiektów z motywacją dzierżawczą nie tylko ułatwiają codzienną komunikację, ale wyrażają również silne przywiązanie mieszkańcówn wsi do dóbr, którymi dysponują (por. Jelonek, 2014b, s. 186).

Zgromadzony materiał badawczy pozwala stwierdzić, że system mikrotoponimiczny gminy Wręczyca Wielka stanowi czynnik, który podtrzymuje elementy gwarowe w polszczyźnie mówionej mieszkańcówn badanego regionu. Choć na język wspomnianego obszaru oddziałują usytuowane w okolicy ośrodki miejskie (np. Częstochowa, Kłobuck, Krzepice), to jednak w lokalnym mikrosystemie nazewniczym wciąż można odnaleźć cechy typowe dla gwary. Nazwy terenowe utrwalają słownictwo gwarowe, które często nie ma już poświadczeń w użyciu apelatywnym. Mikrotoponimy przyczyniają się również do zachowania gwarowych reliktnów fonetycznych, a ponadto — głównie za pośrednictwem nazw związanych z lokalizacją względem innych obiektów — obrazują sposób orientacji przestrzennej właściwy tylko mieszkańcom wsi. Ponieważ nazwy te

stanowią wytwór „prostego człowieka”, reprezentują one niejednokrotnie sposób interpretacji rzeczywistości typowy dla członków wiejskich mikrowspólnot. Na szczególną uwagę zasługuje również to, że mikrotoponimy są przekazywane z pokolenia na pokolenie, dzięki czemu ten element kultury ludowej nie zginie, ale będzie pomostem łączącym przeszłość z teraźniejszością, swoistym archiwum kulturowym regionu — „małej ojczyzny”.

LITERATURA

- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wyd. UMCS.
- Jelonek, T. (2014a). Miejsce i funkcja mikrotoponimów w ludowym obrazie świata (na przykładzie nazw terenowych Truskolas i wsi okolicznych w powiecie kłobuckim). W: M. Rak, K. Sikora (red.), *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały z konferencji naukowej „Gwara i tekst”*. Kraków, 27–28 września 2013 r. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 323–330.
- Jelonek, T. (2014b). Językowy obraz świata społeczności wiejskiej zakrzepły w posesywnych nazwach terenowych (na przykładzie mikrotoponimów Truskolas koło Częstochowy i wsi okolicznych). *Onomastica*, 58, s. 183–191.
- Kornaszewski, M. (1986). W sprawie klasyfikacji nazw terenowych. Uwagi i propozycje. *Onomastica*, 30, s. 5–15.
- Kurek, H. (1979). *Zasady zapisu tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*. W: B. Dunaj (red.), *Wybór tekstów języka mówionego mieszkańców Krakowa*. Kraków: UJ, s. 15–16.
- Kurek, H. (1995). *Przemiany językowe wsi regionu krośnieńskiego. Studium socjolingwistyczne*. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Kurek, H. (2003). *Przemiany leksyki gwarowej na Podkarpaciu*. Kraków: TAIWPN Universitas.
- Lisek-Michałska, J., Daniłowicz, P. (red.) (2007). *Zogniskowany wywiad grupowy. Studia nad metodą*. Łódź: Wyd. UŁ.
- Mrózek, R. (1990). *System mikrotoponimiczny Śląska Cieszyńskiego XVIII wieku*. Katowice: UŚ.
- Mrózek, R. (2004). Nazwy geograficzne w zróżnicowaniu motywacyjno-funkcjonalnym. W: R. Mrózek (red.), *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*. Katowice: Wyd. UŚ, s. 65–87.
- Mrózek, R. (2005). Nazwy terenowe. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.). *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*. Kraków–Warszawa: Wyd. IJP PAN, s. 231–257.
- MSGP (2010) — J. Wronicz (red.). *Mały słownik gwar polskich*. Kraków: Wyd. LEXIS.
- Nosowicz, J. F. (2013). Rola nazw miejscowych w kształtowaniu wiedzy uczniów o ich „małej ojczyźnie”. W: J. Panasiuk, T. Woźniak (red.), *Język. Człowiek. Społeczeństwo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Grabiasowi*. Lublin: Wyd. UMCS, s. 121–144.
- Okoniewa, J. (1987). *Polskie przyimki gwarowe. Znaczenia przestrzenne i czasowe*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Pelcowa, H. (1999). *Przeszłość w językowym obrazie świata współczesnej wsi*. W: A. Pajdzińska, P., Krzyżanowski (red.), *Przeszłość w językowym obrazie świata*. Lublin: Wyd. UMCS, s. 253–267.
- Pelcowa, H. (2014). *Tekst gwarowy — oral history w perspektywie etnolingwistycznej*. W: M. Rak, K. Sikora (red.), *Badania dialektologiczne. Stan, perspektywy, metodologia. Materiały z kon-*

ferencji naukowej „Gwara i tekst”. Kraków, 27–28 września 2013 r. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 113–122.

Piechnik-Dębiec, A. (red.) (2012). Mikrotoponimia okolic Zakliczyna nad Dunajcem w ujęciu etnolingwistycznym. W: M. Pachowicz, K. Choińska (red), *Mundus verbi. In honorem Sophiae Cygal-Krupa*. Tarnów: Wyd. PWSZ, s. 305–314.

Rzetełska-Feleszko, E. (1982). Nazwy terenowe dawniej i dziś. *Onomastica*, 27, s. 173–185.

Rzetełska-Feleszko, E. (2001). Nazwy terenowe. W: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*. Lublin: Wyd. UMCS, s. 411–414.

SGPAN (1977–2014) — Słownik gwar polskich. Źródła. T. 1, M. Karaś, J. Reichan (red.). T. 2–5, J. Reichan, S. Urbańczyk (red.). T. 6, J. Okoniowa, J. Reichan (red.). T. 7, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.). T. 8, z. 1, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.); z. 2–4, J. Okoniowa (red.). T. 9, z. 1, J. Okoniowa, J. Reichan, B. Grabka (red.). T. 1–3. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, t. 4–9, Kraków: IJP PAN.

SGPKar (1900–1911) — J. Karłowicz. Słownik gwar polskich. T. 1–6. Kraków: AU.

Ziajka, B. (2014). Przewiska i przydomki jako czynnik podtrzymujący gwarę. W: E. Rudnicka-Fira, M. Błasiak-Tytuła (red.), *Język w środowisku wiejskim. Gwara — społeczeństwo — kultura*. T. 2. Kraków: Collegium Columbinum, s. 121–130.

SUMMARY

FIELD NAMES AS A FACTOR PRESERVING DIALECT

The main purpose of this article is to present how geographical names (microtoponyms) acquire slang names. The site of inquiry is the area of Wręczyca Wielka, which contains the names of different physiographic objects, e. g. fields, meadows, forests, paths. The data was collected from 2011 to 2015 during the informal utterances of the oldest and middle generations of the inhabitants of the area. The analysis also contains the justifications for the microtoponyms. The linguistic material was collected in the area near Kłobuck in the north of the Silesian Province.

The first part of this article is devoted to the main transformation of the Polish rural areas after 1945. The latter parts of the text present e.g. the fact that microtoponyms sustain phonetic slang features which do not exist in contemporary slang, and the fact that geographical names are one of the elements of folk culture, as well as the link between the former and contemporary folk image.

Key words: the culture of the village inhabitants, dialectal vocabulary, microtoponym